

רחל בטוחה בו שיהיה אדם גדול, לפי שראתה שעתיד הוא לילך לבי רב באמת ולהיות 'תלמיד' אמיתי בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ודרכו של תלמיד ההולך לבי רב להיות אדם גדול.

בודאי תיקון המדות עבודה רבה היא, אמנם הרי אדם לעמל יולד, ומי שחושק לקנות את התורה ולזכות לקבלה באמת, צריך להיות מוכן ליגיעה רבה - בין בעצם הלימוד ובין בעבודת המוסר המכשירתו להיות ראוי לתורה. ובודאי שהמשתדל להכשיר את עצמו לקבלת התורה, עליו נאמר "הבא ליטהר מסייעין אותו", ויזכה להשפעה רבה של סייעתא דשמיא לעוזרו בעבודתו הכבירה.

הכנה לקבלת התורה – תיקון המדות

ימי ההכנה לקבלת התורה

ידוע ומפורסם שעבודת הזמן של ימי הספירה היא ההכנה לקבלת התורה. ובפרט, מוטל על האדם לתקן ולשפר את מדותיו בימים אלו, כי לקבל את התורה כראוי צריכים להיות מוכשרים ומוכתרים במדות טובות. דבר זה מבואר להדיא בפירוש רבינו יונה על אבות (פרק ב משנה יב) וז"ל:

רבי יוסי אומר וכו' והתקן עצמך ללמוד תורה, התקן עצמך במדות טובות, כדי שתלמוד את התורה ותגיע אל מעלת החסידות כדאמר ולא עם הארץ חסיד. וזהו שאמר שלמה ע"ה (משלי כד, ז) "ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו", רצה לומר כי האויל החכמה אליו רחוק וגבוה גבוה מי ימצאנו. ובמקום שפוסקין את הדין ומדברים בחכמה יחסום פיהו כי לא ידע להשיב וכו', שלא תאמר בשביל שאין דעת האויל מכוונת וכו' כי אין לו סברא לדעת החכמה, והנה הוא מחשב להרע וסברתו גדולה ומחודדת לעשות רע, עד כי יכנו שמו ויקראו בעל מזימות. ולא הניח חכמת התורה אך מפני רוע לבבו, כי הכל לקבל יש לו.

ונראה שבפרשה זו של טומאת וטהרת צרעת יש לימודים חשובים, המורים לנו את הדרך נלך בה לתקן את מדותינו.

נגעים באים על לשון הרע וגסות הרוח

כתוב בתורה (ויקרא יד, ב - ד) זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו וגו'. וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב. ופירש רש"י וז"ל:

לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטופטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים, שמפטפסין תמיד בצפצוף קול. ועץ ארז, לפי שהנגעים באין על גסות הרוח. ושני תולעת ואזוב, מה תקנתו ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב.

ונראה שגם מצוות התורה בסדר טומאתו וטהרתו מסייעים לו להשפיל עצמו מגאוותו, שהרי חלק מסדר טהרתו הוא לגלח את כל שערו. והנה האיש הזה נצטוו לישב בדד מחוץ למחנה כל ימי נגעו, ועכשיו שנתרפא הוא חוזר אל ביתו ומשפחתו בפעם הראשונה מזה תקופה, ובא אליהם מגולח כל שערו, ובודאי שבזיון גדול הוא לו וגאוותו מושפלת.

הנה רש"י כתב שהנגעים באים על שני חטאים: לשון הרע וגסות הרוח. אמנם נראה שאין אלו דברים נפרדים אלא יסוד אחד להם, כמבואר ברבינו יונה (שערי תשובה שער ג ענין כת מספרי לשון הרע), כי העבירה המביאה את הנגעים הוא לשון הרע, אבל המדה המביאה את האדם לידי עבירה זו היא גסות הרוח, כי רק בעל גאווה המסתכל על חבירו בעינים רמות יכול לדבר עליו דברי גנאי.

סדר טהרת המצורע מורה על גודל החטא

גם מסדר טהרתו של מצורע נוכל ללמוד גודל החולי שבחטאים אלו. הרי מי שביטל עשה אין צריך אלא לעשות תשובה ומיד מוחלין לו, ואף העובר על חייבי כריתות בשוגג די לו בהבאת חטאת, ואילו המצורע זקוק לכל הסדר הזה כדי להשיג טהרתו וכפרתו. וכבר עמד על כך הסבא מקלם (חכמה ומוסר ח"א מאמר קפא) וז"ל:

והנה בריש מצורע, "והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע". ראו נא אחי מה השתדלות צריך שישוב לאיתנו. הנה כאשר יבוא החולה אל הרופא על איזה 'רעפערציאן' (-ניתוח), והחולה יראה כי הרופא מרבה להביא אינסטרומענטען (-כלי אומנותו), יש מן החולים שמפחד - מתים קודם שיתחיל הרופא לעשות מלאכתו. והנה הביטו וראו האינסטרומענטען אחרי שנרפא: "וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב", יעוין בפנים

שתי פרשיות שלמות פוהל (-הרבה) מיט אינסטרומענטען אחרי שנרפא, ומה היה קודם שנרפא, ומה היה אם היה נשאר לעלמא דאתי, ומה יש ארס בעון לשון הרע לחוד גם אחרי טהרתו, כנראה מריבוי האינסטרומענטען, איום ונורא הוא אם ישאר ח"ו לעלמא דאתי.

וטעם הדבר שחטא לשון הרע כל כך גרוע, משום שבאמת לשון הרע אינו רק מעשה עבירה של דיבורים אסורים, אלא הוא סימן המורה על חולי הנפש קשה עמוק ופנימי.

שרשו של לשון הרע הוא השחתה פנימית

והנה בחטא המרגלים נענשו בני ישראל שישארו במדבר ארבעים שנה, וכתוב (במדבר יד, לד) בַּמִּסְפָּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּתְּתֶם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם לְשָׁנָה וְגו'. וצריך להבין מה מדה כנגד מדה יש כאן, הלא חטא המרגלים היה חטא של לשון הרע, ולא דיברו לשון הרע ארבעים יום, אלא רק תרו את הארץ ארבעים יום, ולמה נענשו על ארבעים יום. אולם ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר מאמר לז) את יסוד הדברים, שהחטא של לשון הרע אינו מתחיל בדיבור הגנות, אלא שרשו הוא ההסתכלות בעין רעה ומבקרת למצוא את הגנות. ודבר זה נובע ממדותיו הרעות של האדם, שמביט על אחרים במבט שלילי, רואה את חסרונותיהם ומומיהם. ולכן נענשו המרגלים על כל הארבעים יום, כי היו אלו ארבעים יום של ריגול וחיפוש פגמים, והסתכלות זו באה מכח השחתה באדם עצמו, שמתוך גאוותו וגסות רוחו מביט על הכל בעיני ביקורת הרואות כל און.

וכן מבואר ממה שכתב החפץ חיים (כלל ו אות א):

אסור לקבל לשון הרע מן התורה וכו', דהיינו שלא נאמין בלבנו שהסיפור הוא אמת, כי על ידי זה יבוזה בעינינו מי שנאמר עליו וכו'.

ועיי"ש בבאר מים חיים שלשון זה הועתק מדברי רבינו יונה (שערי תשובה שער ג אות ריג). והיינו שייסוד איסור קבלת לשון הרע הוא שלא יהא יהודי אחד מבוזה בעיניו, שישתכל על כל אחד בעין טובה.

ועל פי זה תתבאר דרשת חז"ל (מכילתא שם) על הפסוק (שמות כג, א) לא תשא שמע שָׁא - "מכאן אזהרה למקבל לשון הרע". וצריך ביאור מדוע נקרא לשון הרע 'שמע

שוא', הלא יש איסור לשון הרע אפילו על האמת. אולם נראה לפי דברינו, שזה גופא שאדם מתרכז על הרע שבחבירו יסודו שקר ושוא, ולכן הדיבור הבא מכח השחתה זו נקרא 'שמע שוא'.

רפואת החולי – ישפיל עצמו

כבר הבאנו דברי חז"ל שכתבו על בעל לשון הרע, "מה תקנתו ויתרפא - ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב". ונראה שזהו מקור דברי הרמב"ם (פרק ב מהלכות דעות הלכה ב) שכתב:

וכיצד היא רפואתם (של חולי הנפש) וכו', ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה, וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזות את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו, ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו. ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות, אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן רב, עד שיחזור בו לדרך הטובה והיא מדה בינונית שבכל דעה ודעה.

והיינו שרפואתם של מדות רעות היא ההליכה עד הקצה האחרון, ולכן מי שחטא בלשון הרע שנובע מגסות הרוח, רפואתו היא להשפיל עצמו לגמרי. וכמובן שצריך לעשות כן בהדרגה ולא בקפיצה, וכמו שכתב הגר"א (אבן שלמה פרק א אות ג) וז"ל, אבל לא ידלג בפעם אחת אל קצה ההפוך, רק ילך לאט לאט מדרגה לדרגה, עכ"ל.

המהלך של השגת רפואת חולי הנפש

אמנם כדי שהאדם ישיג את הרפואה שהוא זקוק לה, צריך להקדים שני תנאים: התנאי הראשון, שיכיר שיש לו חולי, וכמו שהאריך בזה החפץ חיים (זכור למרים פרק א), שאם החולה עצמו מתעלם מחליו אין תקוה לרפואתו, מפני שלא ילך אצל רופאים היודעים תרופתו, וגם אם ילך אצלם לא יקח את הסמים שנותנים לו, כי אינו מאמין שהוא חולה באמת. וכן הוא בחולי הנפש, כי מי שאינו מאמין שהוא חולה, או אפילו אם מכיר שיש לו מדות רעות רק חושב שאין כאן ענין של חולי וסבור שכל מילי דמידות הם רק מילתא דחסידותא, לא יעסוק כראוי ברפואת חולי נפשו.

ותנאי נוסף לרפואת הנפש, הוא קיום ציווי הרמב"ם שכתב (שם הלכה א) :

ומה היא תקנת חולי הנפש, ילכו אצל החכמים שהן רופאי הנפשות, וירפאו חליים בדעות, שמלמדין אותם עד שיחזירו לדרך הטובה.

והיינו, שכמו שחולה בגופו צריך לילך אצל רופאים, כך החולה בנפשו צריך לילך אצל חכמים, כי הם ידעו איך לרפאותו.

ואם תאמר, הלא הרמב"ם בעצמו כבר הסביר איך לתקן את הדעות הרעות, וכמו שהבאנו את דבריו לעיל - לילך אל הקצה האחרון עד שיוכל לילך בדרך האמצעי. אלא ביאור הדברים, שהרמב"ם שם מבאר באופן כללי כיצד יתקן האדם חלאי מדותיו, אבל בודאי פרטי עשיית תיקון הנפש משתנים לפי תכונותיו ומדרגתו של כל יחיד ויחיד, ובשל כך צריך לילך אצל חכם שיורהו את הדרך הפרטית המתאימה לו. וצורך נוסף יש בהליכה לחכם, שאף מי שמכיר בחליו, הלא אין אדם רואה נגעי עצמו, ואינו מבין את עומק חסרונו, ואם יבא אצל החכם אזי יראה ויכיר את הצריך תיקון, עוד קודם שיגרמו לו הפסדים גדולים ברוח ובגשם.

מדות טובות – בריאות הנפש

צריכים אנו לשנן לעצמנו דבר זה עד שיכנס אל תוך לבנו, שמדות טובות אינן רק ענין יקר וחשוב, אלא הן ההבדל בין בריאות לחולי הנפש. מי שמדבר בגנות חברו, והנהנה מלשמוע דברי גנאי על חברו, ואף מי שמחשבותיו על חברו הן מחשבות של דופי, הרי הוא חולה בנפשו, ואילו היה חולה כך בגופו, היה מאושפז בבית חולים תחת פיקוחו של רופא מומחה.

האופן הנכון להסתכל על בני אדם

אכן בעיקר היסוד שהעמדנו לעיל, שאיסור לשון הרע שרשו באיסור להביט במבט רע על הזולת, יש תמיהה גדולה - וכי מחוייבים אנו לחיות בעולם הדמיון, שכל אחד בעולמנו טוב ותמים כולו ללא שום חסרון ופגם, ותמיהה זאת מתעוררת אף על מצות התורה לדון כל אדם לכף זכות. ולמעלה מכך, הלא קיי"ל שאף במקום שיודעים בודאי על אדם שעשה עוולה, מכל מקום מצדדים כלפי זכות, כמו שאמרו בגמ' (בבא מציעא ה, ב) שהכופר במלוה כשר לעדות משום דאמרינן 'אישתמוטי קא משתמט' [כלומר שרוצה הוא לשלם לבסוף ואינו כופר לגמרי, אלא משתמט מלשלם לפי שעה], אף על גב שאפילו אם נאמר שמשתמט גם כן אינו נוהג כהוגן, מכל מקום תולים לכף זכות שאינו כופר לגמרי. וכן אמרו (ברכות יט, א) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום וכו' ודאי עשה תשובה. הרי שאף שבודאי עבר עבירה, מכל מקום דנים אותו לכף זכות בתורת ודאי.

ולא זו בלבד, אלא שמקור מצוה זו היא מקרא ד"בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט, טו), ומאותו פסוק גם לומדים שמצוה על הדיין ליזהר לפסוק הדין כפי האמת והיושר. וקשה, היאך ילפינן מחד קרא שני דינים, גם לשפוט בישרות וגם לדון לכף זכות. ועוד, הרי לא כתיב 'בחסד תשפוט' או 'בחמלה תשפוט' אלא 'בצדק', דהיינו לחפש את האמת, ומנין לומר דהיינו כף הזכות, שמא האמת היא לצד החובה.

אמנם ביאור הדברים הוא, שאדם כשר עצם מציאותו הוא טוב, ואף אם לפעמים נכשל, אין זה משנה את עצם מהותו, ואם נשפוט אותו במאזני האמת והצדק - ניווכח לראות שהוא טוב. והמסתכל עליו בעין רעה, זהו רק מפני מדותיו הרעות וחולי נפשו. ונמצא שהאמת והצדק מחייבים אותנו לדון לכף זכות, ואם כן אין אלו שני דינים שונים הנלמדים מחד קרא, אלא הכל דין אחד.

ועלינו לעמוד על נקודה עמוקה בכוחות הנפש של האדם. הנה בשעה שאדם רואה את זולתו שנראה בצורתו כמו בן תורה, ועושה דבר שאינו הולם עם מראיתו, יש שמיד דן אותו שבודאי אין תוכו כבד, ועל כרחך שצבוע הוא, ומה שנדמה בצורת בן תורה הוא רק לגנוב דעתן של בריות. אמנם מבט זו נובע מתוך גסות הרוח, כי האמת היא שלכל אחד יש יצר הרע ואף למבקשי ה', ולפעמים נכשלים הם ח"ו, ואין לקבוע על פי כישלון יחיד שעצם מציאותו של האדם הוא רע. אך גסות הרוח שבאדם מביאתו לחשוב שהוא עצמו לעולם לא יכשל בכגון דא, ומתוך כך שופט את חבירו לכף חובה שאין תוכו כבד.

הנה הרמב"ם קרא למדות 'דעות', כי דעותיו של אדם נמשכים ממדותיו ונבנות עליהן. ובאמת שכל עבודתו של האדם בנויה על מדותיו, וכמו שכתב רבי חיים ויטאל (שערי קדושה חלק א שער ב) שאי אפשר לקיים המצוות כראוי עם מדות רעות. ולכן עלינו לבחון את מדותינו ולהכיר את החלק הרע שבהן, ואז נלך אצל החכמים ויורו לנו הדרך לתקן.

ב. וכמבואר בספר חפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל ד), שהמצוה לדון לכף זכות היא רק באדם כשר ולא במי שהוחזק כרשע, עיין שם פרטי הדינים.